

EĞLENCE KAVRAMI VE HİDİRELLEZ KUTLAMALARI*

Yrd. Doç. Dr. Nebi ÖZDEMİR

Bir bahar bayramı olan Hıdırellez, genellikle ciddi ve ciddi olmayan olarak nitelendirilen ikili yapıya sahip karmaşık bir bütündür. Hıdırellez'in ciddi olarak değerlendirilen bölümünü, dini-büyüsel kaynakları ve ilgili pratikler, düzenlenme zamanındaki belirliklik gibi törenin tarihi-kültürel geçmişiyle ilgili unsurların meydana getirdiği farzedilebilir. Bu kabul nedeniyle de yalınlanan Hıdırellez ile ilgili derleme ve incelemelerde, kutlamanın adı ve buna bağlı olarak da dini- büyüsel kaynağı, kutlama zaman ve mekânındaki belirliklik ile eğlence araçları, "efsanelerden, Eski Anadolu Mezopotamya ve Akdeniz uygarlıkları ile İslamiyet öncesi ve sonrası Türk inanç sistemlerinden, gelenek ve göreneklerden yararlanılarak açıklanla- ya çalışılmıştır.

Ancak, Hıdırellez, esasta bir kutlama törenidir ve doğal olarak eğlenceyi içerir. Eğlence ise, Hıdırellez adını verdiğimiz sosyo-kültürel gösterimin en az ilki kadar önemli, fakat ciddi olmayan olarak kabul edilen diğer bölümünü oluşturur. Bu nedenle de, Hıdırellez'in bu güne kadar gayri-ciddi sayılan tarafını incelemek, ciddi bir inceleme konusu olarak kabul edilmemiştir.

Eğlence, bir boş zaman etkinliğidir. Boş zaman ise "bireyin hem kendisi, hem de başkaları için bütün zorunluluklardan ya da bağlantılardan kurtulduğu ve kendi isteğiyle seçeceği bir etkinlikle uğraşacağı zamandır; bireyin kesin olarak bağımsız ve özgür olduğu bir zaman dili-

midir" (Parker, 1971:27). Boş zaman sanıldığı gibi aksine boşa harcanan bir zaman dilimi değil, istendik amaçlar için değerlendirilen bir zamandır. Bu kavrama bağlı olarak ortaya çıkan "boş zamanların değerlendirilmesi" de günümüzde, insanların dinlenme ve eğlenme gibi gereksinimlerini karşılayan toplumsal bir kurum olarak kabul edilmiştir. "Boş zaman etkinliği" ise "kişinin mesleki, ailevi toplumsal ödevlerini yerine getirdikten sonra özgür iradesiyle girişebileceği dinlenme, eğlenme, bilgi ya da becerilerini geliştirme, toplum yaşamına gönüllü olarak katılma gibi bir dizi uğraşlar" (Parker, 1971:22) şeklinde tanımlanabilir.

Prof. Dr. Tezcan. "Boş Zamanlar Sosyolojisi" adlı eserinde Reusseau, Eliot ve Russell'in bu konudaki sözlerine yer vermektedir (Tezcan, 1993X:14):

Reusseau, "doğanın, halkın çalışmasını, didinmesini ve yanı zamanda da dinlenmesini ve haz duymasını istediğini" ifade eder.

Thomas Stearns Eliot (1888-1964; Nobel ödüllü İngiliz şair ve eleştirmeni) ise "boş zamanın kültürün temeli" olduğunu belirtir.

Bertrand (Arthur William) Russell (Nobel ödüllü İngiliz düşünürü, matematikçi ve yazarı) de "uygarlık için boş zamanın şart" olduğunu vurgular.

Eğlence, anlamlı bir yaşantıdır ve bireysel veya toplumsal bir anlatım ortamıdır. Eğlence, bütün biçimleriyle sosyal dünyanın beklentilerinin ve yorumları-

nın biçimlenmesine yardım etmek için geniş olarak ve hemen paylaşılan ilkelere idare edilen bir anlatım ortamını meydana getirir. Eğlence sosyal eğilimleri yansıtır ve karakterlerin, ilişkilerin ve yaratıların sosyal bir repertuarı gözler önüne serer.

İlkel dönemlerde insanoglu, eğlence ile işi (geçimini sağlamak için çalışmayı) bir arada gerçekleştirdiğinden iki etkinlik arasında bir ayırım söz konusu değildi. Özellikle Hıristiyanlık ve Müslümanlık gibi tek tanrılı dinlerin "çalışmayı kutsal ve dolayısıyla ciddi bir etkinlik olarak kabul etmesi", yerleşik yaşama geçiş, işbölümünün yaygınlaşması ve sanayileşme gibi etkenler sonucu iş ile eğlence yaşamı birbirinden ayrılmayan ve biri ciddi, diğeri de gayri-ciddi etkinlik olarak değerlendirilmeye başlandı.

Eğlence kavramı, her zaman katılım gerektiren "çoğul" bir anlam taşımaktadır. bir diğeri deyişle eğlence denildiği zaman en az birkaç kişinin katılımıyla gerçekleştirilen bir etkinlik akl gelmektedir. İnsan, toplumsal bir varlıktır ve bunun bilincinde olan tek canlıdır. Bu yüzden de insanoglu, toplum bilincine ulaştığı dönemden bu yana, sürekli toplumsal bir etkinliğe katılma dürtüsünü tatmin etmeye çalışmış ve çalışmaktadır. Bu etkinliklerden en önemlilerinden biri de kutlama törenleridir.

Kutlama, eğlenceyle birlikte var olan ve değerlendirilen bir kavramdır. buna karşılık, Türk toplumunda, dünyanın pek çok ülkesinde olduğu gibi, boş zaman "boş, değersiz ve bütün kötülüklerin kaynağı" kabul edilmiş ve edilmektedir. Dolayısıyla eğlence de, insanımız tarafından, çalışma ve fiziksel ihtiyaçların giderildiği ve ciddi veya yarı-ciddi za-

man etkinliklerinin aksine, ciddi olmayan bir boş zaman etkinliği sayılmaktadır.

Bütün olumsuz kabullere rağmen, Türk kültürünün genellikle Hıdırellez gibi kutlama ve eğlence ortamlarında yaratıldığı, yaşatıldığı ve aktarıldığı da bir gerçektir. Ciddi sayılan kültürün, gayri ciddi olarak kabul edilen eğlence ve kutlama ortamlarında yaratılması, yaşatılması, aktarılması ilginçtir. Eğlence ortamı, (düğün evleri, odalar, kahvehaneler, mesireler vb.) sosyo-kültürel amaçlar için gerekli olan yüz yüze iletişimi ve dolayısıyla etkileşimi sağlar. Dünyada sebep ve icraları bakımından benzerlikler gösteren pek çok kutlama töreni bulunmaktadır. Bu tören ve kutlamaları birbirinden ayıran kültürel unsurlardır.

Sosyo-kültürel ve toplu bir gösterim olarak kabul edebileceğimiz Hıdırellez'in iletişimsel bir bağlamda değerlendirilmesi halinde, kutlama törenini temasının pek çok kodla ifade edildiği, aktarıldığı, görülür. Kutlama töreninin adı, kutlama zaman ve yerindeki belirlilik, sunulan yemekler ve servis şekli, geleneksel tiyatro, dans ve müzik gösterileri, niyet çömleği ve diğeri oyunlar ile yavaş veya gereklilik olarak ortaya çıkan diğeri pratikler gibi Hıdırellez'in yapısal unsurları, birer sembolik form olarak kabul edilebilir. Hıdırellez kutlamalarındaki mesajlar, grubun paylaşılan yaşantısını ve o yaşantının farklı yorumlarını içermektedir. Paylaşılan bu yaşantı, efesane, müzik, dans ve dram gibi ifade biçimleriyle anlatılabilir veya canlandırılabilir. Bu sembolik biçimlerle geleneksel bilginin geniş bir bölümünün aktarımı mümkün olmaktadır. Çünkü, alıcıları ta-

rafından farklı şekillerde algılanabilen semboller, aynı zamanda mesajları özetleyebilme yeteneğine sahiptirler.

Kutlama türünden toplumsal bir etkinliğin yapılabilmesi için öncelikle herkesin onayladığı bir sebebin var olması ya da yaratılması gereklidir. bu sebep, sünnet-doğum-evlilik gibi bir geçiş dönemi, grubun bütün üyelerini ilgilendiren ortak ya da bireysel bir başarı (ekonomik, teknolojik, sportif, askeri, bilimsel vb.), inanç sistemindeki herhangi bir motif ve çoğu kez de Hıdırellez'de olduğu gibi, tabiat ile ilgilidir. Bütün bu kutlama vesileleri, yenilenmeyi, yeni bir yaşama veya döneme girmeyi, kısacası yaşamın tek düzenliğini ortadan kaldıran radikal bir değişmeyi ifade etmektedir. İnsanoğlu mutluluk veren her değişikliği törenle kutlamaktadır.

Dünyanın dönmesi, mevsimleri; mevsimler tabiatı; tabiat yaşam tarzını ve kültürü biçimlerdir. Yaşam tarzı ve kültür de grubun ya da topluluğun eğlence dünyasını şekillendirir. Bu büyü devir, yaşam denilen sürecin tek kaynağıdır. Devrin durması, yaşamın yok olması demektir. İnsanoğlu bu dönüşü, herhangi bir araca gerek duymadan ancak tabiatta gözleyebilir. Tabiatın değişmesi, insanda yaşamın yenilenerek devam ettiği duygusunun ve mutluluğunun oluşmasına sebep olur. Bu dönüşün keşfedilmediği dönemlerde de, günümüzde de bu duygu insanoğlunu heyecanlandırmıştır. İşte tabiatın yeniden canlanışını ve dolayısıyla hayvansal ve bitkisel bereketin yeniden temini Türk kültüründe Hıdırellez gibi çeşitli törenlerle kutlanmaktadır. Gerçekte, insanoğlu Hıdırellez törenlerinde, kendi yaşamının mutlu ve sıkıntısız bir şekilde deva-

mı için gerekli olan ortamın yeniden gelmesini kutlamaktadır. Hıdırellez'de yaşlılar yeni bir yıla erişmenin, yetişkinler geçimleri için gerekli olan hayvansal, bitkisel bolluk ve berekete kavuşmanın, gençler ve çocuklar da eğlenmenin tadını çıkarırlar.

Türk insanı, bu doğal sebebi, din değiştirmenin de etkisiyle Hızır veya İlyaz gibi hayali veya dini şahsiyetler etrafında yarattığı efsanelerle [İlyas'ın denizde, Hızır'ın ise karada darda olanlara yardım eden iki kardeş oldukları (Turan, 1966:14); Hızır'ın Baal halkına gönderilen, başarısız olup dünyayı dolaşmaya çıkan Hz. İlyas olduğu (Öksüzücü, 1962:58-59); Hızır'ın, Hz. Musa ve İbrahim zamanında yaşadığı (Erel, 1946:15-16); Büyük İskender ile Hızır birlikte abı hayatı aramaya çıkar; Boz atlı Hızır, eski Türk inancının boz atlı yol Tengrisi, yani yol iyisi ile ilgilidir ve bu inanç İslamiyet sonrasında Hızır Nebi veya Hızır İlyas olarak karşımıza çıkar(Çay, 1990:19)] süsleme, kutsama ve algılama yolunu seçmiştir. Hıdırellez adı, sosyokültürel bir sembol halini almıştır. böylece, pratiklerde ifade edilen dileklerin kabulü için sihri-dini bir zemin yaratılmaya çalışılmıştır. Bir diğer değişle müslümanlığın kabul etmediği, Eski Türk yaşamının ve dolayısıyla inanç sisteminin dini-büyüsel pratiklerine İslami renkler verilmiştir. Nitekim, Kur'an-ı Kerim'de ve hadislerde baharın kutlanmasıyla ilgili herhangi bir ibare bulunmamaktadır.

Türkler, tarihin ilk dönemlerinden beri baharın gelişini toplu olarak, iklimin ve coğrafyanın da etkisiyle farklı zamanlarda resmi veya resmi olmayan törenlerle kutlamışlar ve kutlamaktadır-

lar. Çay'ın Hıdırellez adlı kitapçığında, Asya Hunları'nın yılın beşinci ayında (Haziran'da), Lung-Ç'eng denilen yerde düzenledikleri ve hakanın da katıldığı resmi törende atalarına, yer-sulara ve gök-tarıya kurbanlar sunup at yarışları yaptıkları; yine Köktürkler ve Uygurların'ın da benzer nitelikteki resmi törenlerini, aynı tarihte (yılın beşinci ayı: Haziran) Ötüken bölgesindeki Tamır Irmağı kaynağında düzenledikleri belirtilmiştir (Çay, 1990:8-9). Anadolu'da düzenlenen Hıdırellez kutlamalarının, Tunceli bölgesinde 17 Şubat'ta, Van'da yine Şubat ayında yapıldığı kaydedilmiştir (Çay, 1990:18). Bu gün ise Türkiye'de baharın gelişi ya da yazın başlangıcı, genellikle mayıs ayının ilk haftasında düzenlenen törenlerle kutlanmaktadır. Geçmiş ile günümüzdeki bahar kutlamalarının tarihlerindeki bu farklılık, iklim ve tabiat şartlarının bir sonucudur. hangi tarihte kutlınırsa kutlansın, ilk dönemlerde hayvancılık ve daha sonra da tarımla geçimlerini sağlayan Türkler için tabiattaki değişiklerin, ticaretle uğraşan yeşleşik toplumlara göre, daha önemli olduğu kesindir.

Hıdırellez kutlamaları için, akarsu kenarları, pınar başları, yaylalar, ormanlar, evliya-dede kabirlerini veya dilek ağaçlarının bulunduğu ve genellikle "hıdırlık" adı verilen yeşillik mekanlar seçilmektedir. Bu seçimde eski Türk inanç sistemindeki ve yaşamındaki atalar kültü ile diğer ateş, su, bitki ve hayvan kültürlerinin yanında fiziki elverişlilik de önemli bir etkidir.

Hıdırellez kutlamalarının zamanın ve mekanının belirlenmesinde en önemli faktör, tarihi-kültürel ve özellikle dini unsurlar veya motiflerden çok, bizzat ta-

biatın kendisidir. Bu belirlilik olgusu sözlü gelenekte yaşayan çeşitli efsanelerle [ateşi ve suyu temsil eden Hızır ile İlyas'ın birleştikleri gün (Seyidov, 1982:12-13 ve 1983:109-110); doğudan gelen Hızır ile batıdan gelen İlyas'ın deniz üzerinde buluştukları gün (Erel, 1946:15-16); Hızır'ın atından indiği Şubat'ın ikinci Cuma günü (Turan, 1966:14)] ve eski Türk inanç sistemine veya İslamiyet'e ait motiflerle (atalar kültü ve diğer tabiat kültleri ile boz atlı yol iyesi; Hz. İlyas; Evliya veya dede kabirleri, hıdırlıklar vb.) açıklanmaya çalışılmıştır. Bir diğer deyişle, doğal bir nedene, kültüre özgü anlamlar yüklenmiştir.

Nitekim, Barlas Tolan'ın belirttiği gibi, "belirli bir kültür ve toplum içerisindeki bireyin kendisini çevreleyen evreni bile, o toplumun kültürel simgeleri ve yorumları aracılığıyla tanımlayıp algıladığı ve bireyin mutlak anlamda biyolojik bir varlık olmaktan çıkıp bu evren içinde yaşamayı başarmasının belli bir kültürün madde ve manevi öğelerini öğrenmesi ile mümkün olduğu" (Tolan, 1983:347) düşünülürse, bu durum doğal bir gelişmedir. Ayrıca, insanlardaki zaman kavramının oluşmasında tabiattaki değişmelerin ve dolayısıyla ilgili törenlerin etkili olduğu da bilinen bir diğer gerçektir.

Hıdırellez törenleri genel olarak grubun bütün üyelerini ilgilendirildiğinden toplu katılım gerektirir. Anadolu'da bu törenlere her yaşta ve kesimden insanın katıldığı görülür. Kutlama gününde çalışan veya törene katılmayan kişiler eleştirilir. Hatta bu günde "bağ bahçede çalışmanın, un veya hamurla uğraşmanın, ev süpürmenin, iş görmenin

veya demir tutmanın" o kişiye uğursuzluk getireceğine inanılır (erel 1946:16). Bütün bu inançlarla birey, bir anlamda kutlama törenine katılmaya zorlanır.

Farklı meslekten, gelir düzeyinden veya cinsiyetten insanlar, Hıdırellez'de aynı sosyo-kültürel ortamı paylaşırlar ve özellikle yarışmalarda, oyunlarda (güreş, at yarı gibi) aynı kurallara tabidirler. Bir diğer deyişle, hiyerarşik ve cinsiyet rolleri üzerine kurulan sosyal düzen, Hıdırellez törenlerinde, geçici de olsa, alt üst olur. Her türlü statü farkının ortadan kalktığı Hıdırellez törenlerinde tabakalar arasında sosyal eşitlik sağlanır. Bu da toplumsal barışın tesisinde ve devamında önemli bir gelişmedir. Hıdırellez ve benzeri kutlama törenleri birleştiricidir ve her türlü ayrımcı iç ve dış ideolojik kontrole karşıdır. Ayrıca, birey bu tür ortamlarda günlük yaşamında ahlaki, dini ve töresel baskılarından bir an olsun kurtulur ve bir topluma ait olma mutluluğunu yaşar. Bireyin, psiko-sosyal ve kültürel bakımdan gelişmesinde Hıdırellez gibi kutlama törenlerinin etkisi büyüktür. Bu açıdan Hıdırellez gibi kutlama törenleri, "normların ve kuralların izin verdiği bir gevşemenin ve değişmeye veya yeniden yaratmaya karşı duran katı sosyal düzenin geçersizliğinin bir ifadesidir" (Stoeltje, 1992:270).

Anadolu'da düzenlenen Hıdırellez kutlamalarının nerede ve ne zaman yapılacağını duyurulmasında katılımcılar etkin rol oynamaktadır. buna karşılık, günümüzdeki pek çok resmi veya özel kutlamanın duyurulmasında iletişim araçları kullanılmaktadır. bu açıdan, Hıdırellez, diğer kutlama türlerinden ayrılır.

Hıdırellez kutlamalarının yeri ve zamanının belirliliğinin yanında hangi tür yemeklerin yapılacağı, hangi dansların seğileneceği ve oyunların oynanacağı veya türkülerin, manilerin söyleneceği, genellikle önceden tahmin edilir. Sözlü gelenek, bütün bu unsurlar üzerinde belirleyici bir etkidir. Törene katılanlar, bu konuda bilgi sahibidirler.

Yemek, bütün kutlama törenlerinde olduğu gibi Hıdırellez törenlerinde de önemli bir yer tutar. Anadolu'daki Hıdırellez kutlamaları için hazırlanan özel yemekler, grubun bütün üyelerinin hep birlikte yiyebilecekleri belirli, geniş mekanlarda sunulur. Bu özel yemekler, grubun kimliğini temsil eder. Yemek yemek, Hıdırellez'de "sosyal bir olay" olarak karşımıza çıkar. İndaina Üniversitesi, Folklor doçentlerinden Beverly Stoeltje'ye göre, bu yemekleri yiyen grup, kendi kimliğini onaylamış ve ilan etmiş olmaktadır (Stoeltje, 1992: 265). Hıdırellez kutlamalarında yaşlı kadınlar tarafından grubun hemen hemen bütün üyelerinin getirdiği erzaklardan çeşitli yemekler hazırlanır. Bu özel gün yemekleri daha sonra, genç kız ve erkekler tarafından servis yapılır. Trabzon'da düzenlenen Hıdırellez törenlerinde kuzu çevrilir, tavuk dolması, yalancı dolma, un helvası hamsi buğulama yenir (Erel, 1946:15-16). Bu toplu yemek sonunda, yapılan dua Hıdırellez törenlerinin önemli bir diğer kültürel pratiğidir. Bu tür toplu yemeklerde özellikle grubun fakir bireyleri çağırılarak toplumsal dayanışma ve yardımlaşmanın sağlanmasına özen gösterilir.

Hıdırellez törenlerinin diğer yapısal unsurları veya ifade biçimleri dans, müzik ve geleneksel tiyatro gösterileridir.

Genel olarak bu ögeler, yemek ve oyunlarla birlikte Türklerin eğlence dünyasının ayrılmaz parçalarıdır. Örneğin, Karadeniz Bölgesi'nde yapılan Hıdırellez törenlerinde yüzlerce insan toplu olarak horon teper. Ayrıca, kişiler bu ögeler aracılığıyla bireysel yeteneklerini toplum önünde sergileme fırsatını elde ederler. Müzik, dans ve geleneksel tiyatro (Deve Oyunu vb.) sosyal bir faaliyet olduğu kadar, halk geleneğinin de bir parçasıdır. Bu unsurlar aracılığıyla grubun özlemleri, dilekleri veya sorunları dile getirilir. Bu açıdan bakıldığında belirtilen öğelerin bireyin sosyalleşmesi ve kültürlenmesinde etkin rol oynadıkları görülmektedir.

Hıdırellez törenlerinde temel eğlence araçlarından biri de "Niyet Çömleği"dir. Bu pratikte, genellikle genç kız ve kadınlar kendilerini temsil eden yüzük, küpe, para vb. nişanları bir çömleğin içine atarlar. Hıdırellez törenlerine bir ya da birkaç gün kala ağız kapatılan bu çömlek bir gül fidanının altına bırakılır. Hıdırellez günü açılan bu çömlekten masure olarak kabul edilen küçük yaşta bir kız veya erkek çocuğu ya da gözleri kapalı bir genç kız tarafından çekilen her nişana farklı bir mani söylenir. Manilerin, bir veya birkaç kişi ya da toplu olarak söylendiği görülmektedir. Söylenen maniler aracılığıyla katılanların gelecekları ile ilgili çeşitli yorumlar yapılarak ip uçları elde edilmeye çalışılır. Genç kızlar, bu uygulamaya en güzel giysilerini giyerek katılırlar. Gerek çömleğin hazırlanması ve gerekse icra sırasındaki uygulamalar tamamen bu pratiğin rastlantı üzerine kurulduğunu ve bu açıdan da oyun karakterine sahip olduğunu gösterir. Oyunun esasları olan "sonucun önceden

kesitirilememesinin yarattığı gerilim" bu uygulamada da mevcuttur.

Kur'an-ı Kerim'in Ma'ide Suresi'nin 90. ayetinde gelecekle ilgili her türlü fal açma uygulamasının şeytan işi olarak kabul edildiği (Diyanet İşleri Başkanlığı, 1987:122) düşünülürse, bu uygulamanın İslamiyet'le bağlantısının bulunmadığı da açıktır. Buna rağmen, niyet çömleği uygulamasında "çömleğin içindeki suyun hafız hanım tarafından okunması, çömleği üstüne yedi kat muşambaya sarılı 'Enam-ı Şerif konması" (Alp, 1974:7012) veya "çömleğin gül fidanının dibine konmasının gülün kokusunun Hz. Fatma'nın terinden almasıyla açıklanması" (Bilginer, 1945:11) gibi değerlendirmeler, bu dindışı uygulamanın dini motiflerle süslenerek geçerli bir hale getirilme çabasının bir sonucudur. Yine bu suretle, oyunun büyüsel gücü artırılmaya çalışılmaktadır.

Gerçekte ise niyet çekme pratiği, kuruluşu ve icrası bakımından, Hıdırellez kutlamalarında oynanan körebe, saklambaç veya köşe kapmaca gibi diğer oyunlardan farklı değildir.

Bu uygulama sırasında sözlü edebiyatın mani türündeki pek çok örneğinin yaratıldığı, yaşatıldığı ve aktarıldığı görülmektedir. Bu oyunun en önemli tarafını, söylenen manilerle katılanların özel yaşamlarıyla (aşk, evlilik, para hakkındaki kismetleri) ilgili özelemlerinin ve dileklerinin ifade edilmesi oluşturur. Hıdırellez törenlerindeki bu ve benzeri uygulamalarla bireyin veya toplumun ilgileri ve özelemleri dile getirilir. Özellikle kapalı ve erkek egemen toplumlarda bireysel mesajların ifade edilmesinde maniler gibi sözlü ifade biçimlerinden, semboller-

den dah az sık olarak yararlanıldığı görülmür.

Apteslikte bir yiğit

Aptes alır o yiğit

Alsa da olur almasa da

Cennetliktir o yiğit (Koç 1950:33).

Tabak içinde lüle

Bayıldım güle güle

İştittim yar evlenmiş

Otursun güle güle.

Tepside üzümüne bak

Biraz da gözümüne bak

Eller ne derse desin

Sen benim sözüme bak (Öksüzci, 1962:59).

Karanfilim kırk budak

Kırkına koydum dayak

Deseler yarım gelir

Koşarım yalın ayak (Yücebaş, 1946:11).

Hıdırellez kutlamalarında tesbit edilen "meyve vermeyen ağacı baltayla korkutmak, eve cadı girmemesi için kapılara ısırğan otu asmak, eve yılan, çıyan girmesini önlemek amacıyla evin çevresine kül dökmek (Orta, 1966:14); sınıntı ve üzüntüleri tuz ve kömür gibi yerden bitmeyecek maddelerle yere gömmek; toprağa cefa ve sefa adı verilen mısır veya fasulye taneleri dikip bunların gelişmelerine göre gelecekle ilgili yorumlar yapmak (Erel, 1946:16); sağlıklı bir yaşama sahip olmak için ateş üzerinden atlama, yeşillikler üzerinde yuvarlanma; evin bereketini artırmak için 40 dalga-dan alınan suyun evin dört köşesine dökülmesi (Atabek, 1946:31)" gibi pratikler tamamen insanların özlemlerinin ve dileklerinin farklı ifade biçimleridir.

Hıdırellez törenlerinde yeni arkadaşlıkların ve dostlukların kurulması-

nın yanında özellikle bayramlıklarını giymiş genç kız ve erkekler birbirlerini görme, beğenme ve anlaşma fırsatını bulurlar. Bu tür törenlere katılımı artıran, fakat pek ifade edilmeyen gizli etkeninin bu olduğu düşünülebilir.

Özetle, Hıdırellez toplumsal yaşamın kökleşmesini, grup kimliğinin ifade edilmesini, bireysel yeteneklerin sergilenmesini, kültürel mirasın ifade edilmesini ve yeni nesillere aktarılmasını sağlayan karmaşık sosyo-kültürel bir formdur.

"Hıdırellez, günümüzde neden eskiden olduğu gibi kutlanmamaktadır?", sorusunun cevaplanabilmesi için öncelikle eğlence kavramının, günümüzde aldığı yeni anlamların açıklanması gereklidir.

Columbia Üniversitesi, Dramatik Sanatlar Profesörü, Erik Barnauw ve Catherine E. Kirkland'ın belirttiği gibi, eğlence "günümüzde satılabilen ve geniş, heterojen insan gruplarının hoşlanabildiği herhangi bir anlatı, gösteri ve diğer yaşantılar (tecrübeler)" olarak tanımlanmaktadır. Eğlenceye karşı modern anlayış ancak, sözlü kültürden yazılı kültüre geçişle birlikte ortaya çıkmıştır. matbaanın ve kitle iletişim araçlarının (fotoğraf, ses kayıt, sinema, radyo ve televizyon) ortaya çıkmasıyla birlikte farklı dinleyici ve izleyici kitlelerine ulaşılabilirdi. Bu durum da aynı eğlence yaşantılarının geniş ve farklı insan grupları tarafından paylaşılmasına olanak sağladı. Ulusal ve uluslar arası bir dinleyici ve izleyici kitesinin yaratılması, eğlenceyi dünya ekonomisinin en önemli sektörlerinden biri haline getirdi. Eğlence, pazarlanabilir bir ticari mal olarak kabul edilmeye başlandı. Eğlence, yayın, film ve televizyon programı ya-

pımı gibi diğer pek çok gösterim türünü, popüler müzik ve sporları içine alan bağımsız ve farklı bir endüstri dalı haline geldi. Artık günümüzde eğlence, yönetilebilir bağımsız branşlarıyla pazarlanan ticari emtianun belli bir türünü ifade eden ticari bir terimdir. Ayrıca eğlence, iletişimin (bilgilendirici-haberler gibi, eğitici, ikna edici-reklam gibi- ve propagandanın sonraki işlevlerinden biri olarak kabul edilmeye başlandı (Barnouw, 1992: 50-52).

Bütün bu gelişmelerin, ekonomik yetersizliklerini ve kentleşmenin de etkisiyle, ülkemiz gibi değişime açık toplumlarda geleneksel eğlence formları hızla bozulmaya veya yok olmaya başladı. Hıdırellez törenlerinin de bu olumsuz gelişmeden etkilenmemesi düşünülmezdi. Nitekim bugün Türkiye'de Hıdırellez gibi sosyo- kültürel kutlama, festival ve şenliklerin ticari veya politik amaçlar için düzenlendiği görülmektedir. Gerçekte ise, "eskiyi, yeniyile ilişkili olduğu için sevmek ve geçmişe, geleceğin bakiyesi olarak bakmak gereklidir."

İnsanoğlu kendi yaşamında veya içinde bulunduğu ortamdaki gelişme veya değişikliklere karşı tepkisini protesto veya kutlama biçimleriyle ortaya koyar. Tarih boyunca protesto ve kutlama biçimlerini çeşitlendiği ve gelecekte de bu toplumsal tepki biçimlerinin yeni türlerinin ortaya çıkacağı bir gerçektir. Belki de 2000'li yıllarda, evrenin ekolojik dengesi bozulmamış bir gezegeninde baharın gelişini kutlayacağız.

KAYNAKÇA

Alp, Münevver. (1974). "İstanbul'da eski Hıdırellezler", *Türk Folklor Araştırmaları*, 299:7012.

- Atabek, F. (1946). "Hızır ilyaz' günü Efsanesi", *19 Mayıs*, 74:31.
- Barnouw, E. ve C. E. Kirkland. (1992). "Entertainment." 1992, *Folklore, Cultural Performance and Popular entertainments*. (Eds. Richard Bauman), New York, OxfordX Oxford University Press.
- Bilginer, Recep. (1945). "Eskişehir'de Hıdırellez Adetleri", *Halkevi Dergisi*, 85:11.
- Çay, Abdulhaluk. (1990). *Hıdırellez 'Kültür-Bahar Bayramı*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Diyanet İşleri Başkanlığı. (1987). *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe anlamı*. (14. baskı) Ankara: Emel Matbaacılık San. Ltd. Şti.
- Erel, Nurettin. (1946). "Hıdırellez", *Inan* (yeni Seri), 23: 15- 16.
- Koç, O.Mustafa. (1950) "Büyük Findos Köyünde Bahtiyar", *Ülku* (3. seri), 42:33.
- Orta, Nedim. (1966). "Germiyan'da bir Gezinti", *Tarla*, 10: 14.
- Öksüzcü Muhteşem. (1962). "Eski İstanbul, Yazın Başlangıcı Hıdırellez", *Sümerbank*, 11: 58-59.
- Parker, Stanley. (1971). *The Future of Work and Leisure*, U.S.A.
- Seyidov, Mirali. (1982). "Türk Boylarında Hızır İnancı I." *Azerbaycan*, 239:12-13.
- Seyidov, Mirali. (1983). *Azerbaycan Mifik Tefekkürünün Gaynagları*, Baku.
- Stoeltje, Beverly J. (1992). "Festival", *Folklore, Cultural Performance and Popular Entertainments* (Eds. Richard Bauman), New York, Oxford: Oxford University Press.
- Tezcan, Mahmut. (1993). *Boş Zamanlar Sosyolojisi*, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Tolan, Barlas. (1983). *Toplum Bilimlerine Giriş*. Ankara: Savaş Yayınevi.
- Turan, Mustafa. (1966W). "Hızır-Ellez (Hızır İlyas)", *Karseli*, 24:14.
- Yücebaş, Hilmi. (1946). "Trakya Köylerinde Hıdırellez", *Köy Postası*, 25: 11.

* Bu çalışmanın özeti, H. Ü., Ede. Fak., Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü ile Türk Halkbilimi Anabilim Dalı'nın birlihte, 5 Mayıs 1997 tarihinde düzenledikleri "Hıdırellez Semineri"nde "Türk Halk Eğlenceleri Açısından Hıdırellez Kutlamaları" başlığıyla sunulmuştur.